

Любов Дрофань **Lubov Drofان**
кандидат філологічних наук, PhD in Philology
провідний науковий співробітник leading researcher
Інституту проблем сучасного мистецтва of Modern Art Research Institute
НАМ України of the National Academy of Arts of Ukraine

lubavadrof@ukr.net orcid.org/0000-0002-1990-1752

ІВАН БАГРЯНИЙ — МИСТЕЦЬ¹ СЛОВА І ПЕНЗЛЯ

IVAN BAGRIANY — A PAINTER OF WORDS AND BRUSH

Анотація. Іван Багрянний — претендент на Нобелівську премію, автор сенсаційних романів «Сад Гетсиманський», написаний про радянські табори задвог до Солженіцина, та «Тигролови», що був у західному світі справжнім бестселером і друкувався у багатьох країнах мільйонними накладками, є унікальною багатогранною постаттю в історії не лише української, а й світової культури. Письменник, маляр, політик, громадський діяч, навколо якого гуртувалися різні за своїм переконанням сили — так можна схарактеризувати цю людину.

Здобувши визнання за кордоном, він тривалі роки не був знаний в Україні, і лише майже через тридцять років по смерті здобув справжнє визнання на батьківщині: йому було присуджено Державну премію України ім. Шевченка. Про його літературну творчість, куди входять художні і публіцистичні твори, написано на сьогодні безліч розвідок, монографічних досліджень, захищено дисертації. Проте мистецька діяльність його все ще лишається «в тіні», мало досліджено шляхи становлення Багряного як митця. Увести мистецькі праці Багряного у його літературну канву, використавши для цього оригінальні малюнки із різних фондів та маловідомі різного роду матеріали, включно з епістолярієм, і є метою даної статті.

Досліджено витоки мистецького таланту Багряного. Проаналізовано його пейзажі, портрети, ілюстрації до власних книжок, політичну сатиру. З'ясовано особливості техніки різних за жанром малюнків, графічних та олійних робіт. Окреслено палітру словесних барв, використаних у літературній творчості, зокрема в поезії. *Ключові слова:* літературно-мистецька діяльність Івана Багряного, книжкова ілюстрація, політична сатира, публіцистика.

Постановка проблеми. За всі часи свого існування українська діаспора була потужним чинником у виборенні національної ідентичності матерікової України. У ще донедавна зашореному нашому суспільстві було мало відомо про громадських і культурних діячів, які змушені були покинути батьківщину. Нині їхні славні імена та багатющий творчий доробок стають надбанням загальної історії української нації. Цей грандіозний соціальний проект здійснено завдяки Національній комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України під невтомним керівництвом академіка НАН України О. Федорука.

Так, архівні установи України поповнилися безцінними матеріалами Івана Багряного — письменника, публіциста, маляра, громадсько-політичного діяча. Насамперед це фонди Відділу рукописних фон-

дів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України та Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. На часі комплексно вивчати ці джерела, оприлюднювати й аналізувати численні епістолярій, нотатки, щоденники, поезію, прозу, драматургію, публіцистику, що дасть можливість окреслити цілісну літературно-художню мапу України, вписати в історію української культури гвалтовно викреслені її яскраві сторінки. Великого значення набуває з'ясування місця в доробку Багряного художньо-мистецьких творів, зокрема станкових робіт, ілюстрацій та обкладинок до власних романів, збірок оповідань, казок, а також політичної карикатури.

Зв'язок з науковими та практичними завданнями. Роботу здійснено відповідно до Тематичного плану фундаментальних наукових досліджень ІПСМ

¹ Відомо, що багато хто з відомих культурних діячів діаспори були проти використання у широкому вжитку слова «художник». Так, Святослав Гординський виступив із палким запереченням на сторінках газети «Свобода» (1986, ч. 167, 10 вересня, с. 3) і навіть термінологічне пояснення із підручника П. Омельченка (К.: Державне видавництво України, 1930): «Мистець-маляр — але не художник, цілком чуже для нас слово худо (біда), худой, худи — по-чеськи бідний». А далі означив своє кредо на майбутнє: «Тому пропоную і прошу ні мене, ні моїх колег-митців не обзивати тією безглуздою в українській мові назвою» (Цит. за: Горинь Богдан. Святослав Гординський на тлі доби: есе-колаж у двох книгах. К.: Ярославів Вал, 2018. С. 599). Зважаючи на цю обставину і цілком поділяючи такі погляди, в даній статті авторка також уникає поширеного з російської мови слова і стосовно Івана Багряного.

НАМ України, а саме з теми «Студіювання творчого доробку українських митців: архіви, фондові та приватні колекції».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У 1975 році у США засновано благодійну організацію — Фундацію імені Івана Багряного, представником якої в Києві є письменник Олександр Шугай. Коштами Фундації здійснено ряд видань, зокрема і творів Багряного, як в Україні, так і поза її межами. Маємо ґрунтовні книжки невтомного дослідника видатного письменника Олександра Шугая «Іван Багряний, або Через терни Гетсиманського саду: Роман-дослідження» (автор уточнив, зокрема, дату народження Багряного 2.10.1906, уточнив і звірив спогади сучасників з архівними джерелами та даними НКВС) та «Іван Багряний: нове й маловідоме. Есе, документи, листи, спогади, нотатки, факти (у 2-х т.)» (К.: Смолоскип, 2013, 2015 pp.); перевидано його публіцистичні статті, які склали чималий том. І це справжнє поцінування його таланту, оскільки в нього величезний за обсягом доробок, який за своє життя сам Багряний ніколи не збирав, про що він трохи іронічно писав своєму вірному другові Д. Нитченку в одному з листів: «Ви ж знаєте, що я ніколи не збирав ані вирізок з преси, ані рецензій, ані зберігав власних рукописів, ані чоґісінько. Це варварство, це жах, але це факт» [Л; ф. 172; од. зб. 17].

З монографічних досліджень останніх років про його літературну творчість, куди входять художні і публіцистичні твори, виокремимо такі: Л. Михида «Іван Багряний. Таємниці творчої лабораторії. Мала проза» (2014), С. Лушій «Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрові стилі парадигми» (2017). Захищено дисертації, присвячені творчості Багряного: М. Балаклицький, Т. Марцинюк, І. Романова, З. Савченко, М. Сподарець.

Проте мистецька діяльність Багряного все ще лишається «в тіні», мало досліджено шляхи становлення Багряного як митця. Увести мистецькі праці Багряного у його літературну канву, використавши для цього оригінальні малюнки із різних фондів та маловідомі різного роду матеріали, включно з епістолярієм, і є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу. Людина колосальної працездатності й дивовижної енергії, Іван Багряний і сьогодні вражає своїм блискучим пером — викривальним і саркастичним, майстерним пензлем — у картинах, ілюстраціях і графічних роботах, своєю синівською любов'ю до України — відданою і щирою, оптимістичною настроєвістю до життя — переживши тортури сталінських катівень, багатогранною діяльністю — як письменник, мистець, публіцист, політик.

Свою громадсько-політичну та літературно-мистецьку діяльність він присвятив Україні, вічно загрозеній бути знищеною одвічними ворогами, які здавна топтали її землі, привласнювали її економічні й аграрні багатства та національні святині. «Поет, що був постійно і тривожно задивлений у сучасне і майбутнє своєї батьківщини і свого народу», — так висловився про свого щирого побратима Григорій Костюк у посмертній згадці про свого друга

у нью-йоркському «Слові» [5; с. 836]. А сам Багряний означив власне кредо у листі до Дмитра Нитченка: «І от у кінечному висліді виграють не спалахопускальники, а люди кропіткого, марудного може навіть, але діла» [Л; ф. 172; од. зб. 17]. Він був яскравим взірцем такої людини — людиною діла. А про всіх «спалахопускальників», яких навколо нього вистачало, озвався іронічно: «...я з цього приводу тільки посміхаюся з жалем, бо мені їх жаль. Жаль, бо як же ж можно жити з чорною душею, з чорним серцем, закуреним вічною злістю й ненавистю?!» [Л; ф. 172; од. зб. 17].

У ньому завжди нуртував дух непокори і вольності, тож як пристрасний митець він усіляко намагався вирватися із лабет цинічно-брутальної радянської системи, за якої нівелювалася сама людина як особистість. Зрештою був приречений на загибель, але примхлива доля розпорядилася інакше — він вижив, докладаючи до цього неймовірних зусиль. Після сталінських тортур йому в роки війни вдалося перебраться у західному напрямку — у Львів. Там активно діяло під невтомним редакторством публіциста і філософа Миколи Шлемкевича «Українське видавництво», основний осередок якого містився у Кракові. Цьому видавництву у нелегкі часи вдавалося не лише видавати журнал «Наші дні», а й проводити конкурси з нагородженням переможців. Серед таких нагороджених був і Іван Багряний, чий твори, автора зі Східної України, друкував часопис.

А на конкурс він подав свій твір «Тигролови» (перша назва «Звіролови»²), створений в 1943 році за драматичних обставин в окупованому німцями Моршині, неподалік Львова, коли його, утікача зі Сходу, розшукувало гестапо. Текст несе в собі відгук і печать автобіографізму, у який навіть багато хто з читачів не міг повірити. Переховуючись у просторі невеличкої кімнатки, що в будинку управління курорту, письменникові, щоб відволіктися від тривожних думок про щохвилину можливість бути схопленим і повішеним, спала на думку ідея писати на основі своїх спогадів твір. До нього приходив маленький хлопчик, синок власника оселі, і з дозволу Багряного креслив по вже списаних аркушах червоною олівцем і свої тексти. Так у своєрідному тандемі народжувалося майбутнє літературне полотно. Процес творення тривав 14 днів (про це він написав згодом у статті «Народження книги»).

Уже по війні Багряний опинився поза межами СРСР і на еміграції вповні розкрився як багатогранний письменник, неординарний мистець, несхитний громадський діяч і політик, очільник Української революційно-демократичної партії, публіцист і трибун, відомий усьому світові, але ще донедавна не в Україні.

Його життя варте багатьох романів — біографічних, пригодницьких, навіть фантастичних, сповнених багатьох трагічних і болючих сторінок, моторошних за своєю правдивістю і доказовістю. Найчастіше вживаний Хвильовим, творами якого захоплювався, епітет «багряний», тобто піднесений і романтично-революційний, і став псевдонімом,

² Перший редактор твору письменник Василь Чапленко без відома автора змінив назву на «Звіролови» і надрукував у скороченому вигляді у галичанському часопису «Вечірня година» в 1944 році; відновлений автором повний текст побачив світ у Німеччині в 1947 році.

за яким увійшов в історію літератури³. В основу широко тиражованих ще за життя письменника романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський» було покладено автобіографічні трагічні моменти — арешт у 1932-му, 11 місяців в одиночній камері, заслання на Далекий Схід, спроба втечі і, як результат, отримання ще трьох років заслання, далі у 1938-му повторний арешт, 83 дні у камері смертників, безкінечні допити, непідписання акту про висунуті обвинувачення, на решті звільнення у 1940-му за браком доказів. «Сад Гетсиманський» — роман сенсаційний і опублікований за 20 років до відомого солженіцинського. Прикро, що й досі в Україні загал знає більше «Архіпелаг ГУЛАГ», аніж «Сад Гетсиманський», глибокий текст-послання, який нещодавно поспіхом і без вдумливої стратегії чомусь вилучили зі шкільної програми, лишивши лише пригодницький роман «Тигролови», перекладений багатьма мовами величезними накладками (понад 1 млн лише англійською). Цей твір, а також «Сад Гетсиманський» і «Маруся Богуславка» (із незавершеного циклу «Буйний вітер») — ці твори відомий літературознавець із Мюнхена Ігор Качуровський поставив на рівні світового письменства і взагалі — вважав усю його прозу найкращою. Зацікавився «Тигроловами» навіть Голлівуд, щоб створити на його основі фільм. Цікавилися цим твором, за свідченням самого Багряного, багато хто: «Від людей усіх фахів і різного соціального стану та віку, й різних політичних переконань, починаючи від Президента УНР сл. пам. А. М. Лівіцького і кінчаючи простими жінками-селянками» [4]. У 1951 році Багряний писав Лавріненку про листа, якого він отримав від шестисот українців, «утікачів від режиму Тіта з Югославії, які тепер перебувають в таборі для втікачів у Трієсті, кланяються мені, як земляки, й через свого уповноваженого просять мене надіслати їм «Тигролови». Уяви собі» [Л; ф. 215; од. зб. 71]. Отже, навіть у становищі утікачів українці потребували цей твір, такий популярний і важливий для них. Ба більше — роман збудив у них прагнення спілкуватися рідною мовою. Бо далі Багряний зазначає: «Сам лист — то щось виключне, унікальне! Писаний ламаною, кепською українською мовою, але все таки українською. Ті люди прожили в Югославії від 1920 року як політичні емігранти, і забули свою мову. І от тепер пригадали і пишуть мені листа, як українському письменникові, про якого, либонь, докотилася й туди якась несамовита чутка... Сам цей лист являє собою надзвичайно важливий і цікавий документ» [Л; ф. 215; од. зб. 71].

Безперечно, що Багряний мав безліч талантів, що їх він повною мірою реалізовував упродовж свого досить короткого життя, майбутні студії про яке викликали в світі глибокий, почасти символічний резонанс. Його ім'я довго не сходило зі шпальт часописів, ним означають патріотичну справу, на нього покликаються зарубіжні і вітчизняні літературознавці як на взірць насамперед прозаїка, автора викривальних романів, сповнених трагічних і моторошних сторінок української історії, але, що парадоксально — оптимістичних і людинолюбних за своєю суттю.

Але Багряний мав ще один талант, про що якимось не згадують, а якщо й згадують, то досить побіжно.

Про нього як мистця відомо значно менше, ніж як про письменника і політичного діяча. Проте Багряний був у цій царині професіоналом і надзвичайно цікавою особистістю. Адже залишив у спадок чималий мистецький доробок, який усе ще залишається в тіні розгляду мистецтвознавцями. Павло Лопата — митець, який працює зазвичай у стилі символічного сюрреалізму та лінійного експресіонізму, український емігрант, що народився 1945-го на Лемківщині, а нині мешкає у Торонто, написав для часопису «Нові дні» (Торонто) досить розлогу розвідку про Багряного-мистця, володіючи, певно, невідомим у материковій Україні фактажем [11].

Дослідимо витоки мистецького таланту Івана Багряного.

«Мав мистецьку освіту і при нагоді працював у цій галузі, — писав Григорій Костюк. — Професійно він малюванням ніколи не займався. Але приватно, для душі, для розваги, інколи — для жарту — дуже багато» [5, с. 836]. Загалом мистецький доробок Багряного сприймали неоднозначно, про що зазначив 1951 року польський критик Юзеф Лободовський. Так він процитував думку інших авторів у місячнику «Культура», що його творчість з мистецького боку «сприймають і оцінюють дуже по-різному, мабуть, з огляду на незвичний строкатий еkleктизм його мистецьких засобів» [9, с. 867].

У чому ж виявляється цей еkleктизм? У його мистецькому доробку маємо різножанрові твори: політичну сатиру, ілюстрації до власних книжок, портрети, пейзажі. Усі вони виконані у різній манері і техніці, олійні роботи переплітаються із графікою, багатоколірні полотна межують із монохромними лаконічними малюнками та графічними плакатами, виконаними пером і тушшю.

Народжений в Охтирці, у родині Павла Лозов'яги (зросійщене прізвище — Лозов'ягін), муляра. Втім, мулярами були також і дядьки Івана. Отже хлопець вже із самого початку бачив, як працюють із кладками та різними формами й фактурами. Мати ж майбутнього письменника була майстринею килимів, які створювала за власними ескізами і малюнками. А батькові він згодом, з молодечим запалом 23-літнього, присвятив свою збірку поезій «В полі чола», яка так і не побачила світу, бо не могли цензори пробачити йому зухвалого вчинку видрукувати перед цим власним коштом і розіслати по всіх книгарнях поему «Аве Марія». У присвяті син написав зворушливо: «Ветеранові цегли і вапна — людині, що не прочитала навіть свого паспортного зроду, — цю книгу з любов'ю присвячує син». Друг Багряного Григорій Костюк у 1964 році, у статті-згадці, про цей епізод зазначив: «І це не просто собі звичайна посьвята батькові. Муляр Павло Лозов'яга, реальний, добрий батько поета, якого він безмежно любив, виростає, перетворюється тут же в символ свого соціального стану. В образ-міф народу-трудівника. І який гнітючий парадокс доби: збірку цю заборонили ті цензори, що прикривалися ім'ям народу-трудівника. Збірка, очевидно, загинула разом з архівом знищеного радянською владою письменника Олексія Слісаренка, що довго й наполегливо опікувався її публікацією» [5, с. 833–834].

Багряний згадає про батька, пишучи вірш «Му-

³ Іван Лозов'ягін мав ще псевдоніми: Іван Полярний, Рябовол, П. Січинський, Сорок сорок, О. Турчин.

лярі», що увійшов до збірки «Золотий бумеранг». У цих поетичних одкровеннях, що творилися у в'язничній камері у 1932 році у Харкові, на межі майже фізичного потойбіччя, автор досягнув і відтворив, за висловом Костюка, «всю дивну й незбагненну до кінця людським розумом світобудову» [5, с. 834].

Чого лише варта палітра словесних барв і музичних звуків, які може витворити уява людини, яка звикла оперувати пензлем на полотні та відчувати тонке бриніння космічних мелодій! У цій поезії «ридає бас, немов орган в костелі», а «комахи-мулярі» «розводять письмена щітками в видноколі» під стелею; і ми уявляємо оцими довгими, протягнутими дефісами голосними, що вони «аж ген-ге-ен в колісці угорі». Клаптями слів вимальовується ціла картина: «Пісок і вапно... Клей... Ультрамарин... І співи, мов псалми на мові Зороастра...» Здається, все: після трикрапки можна ставити крапку. Таж ні! «А на підлозі краплі алябастру, По стінах — золото цитрин».

Поет⁴ грається формою, у нього слова затинаються чи спадають сходинками, а то й узагалі — розповзаються по рядку, бо «від вапна плями долі». А мулярі своїми щітками ще й «діези ставлять в соняшні ключі, / Торкають сміхом соняшні мечі». Та враз — різке зниження емоційності, і читацьке піднесення на цьому спадає, бо, виявляється, ці мулярі все це роблять «цибулі з'ївши, курять і піють». А потім ще суворіший авторський присуд: «У храм чужий прийшли із власним богом / Й щітками довгими розводять по чертогах / Над вітарем чужим / релігію свою».

В доробку «раннього» Багряного є невеличкий, списаний із самого буття-натури, невеличкий прозовий твір «Етюд», назва якого запозичена з образотворчого термінологічного словника з епіграфом В. Винниченка. Лаконічно обривисті фрази, майже рублені і жорсткі, дають змогу створити кристалічно чітку картину життя, побудовану на контрастах. Уже тоді заповідався письменник із своїм стилем і манерою оповіді. Уже тоді заповідався митець, який власноруч складав у друкарні, ілюстрував видані власним коштом свої ж книжки⁵. «Етюд» увійшов до збірки майже кишенькового формату «Чорні силуети». А на обкладинці графічний контурний портрет дівчини, зображеної у якомусь нестримному пориві, як пісня із «Етюду»: «Пісня пекучого бажання, широка, буйна. Шириться, росте, захльоскує, без жалю рве. Тяне задавлену душу».

Про палітурку книжки Багряного написав П. Лопата так: «Її обгортка досить приваблива і оформлена самим автором з допомогою графічних засобів. У промінні сонця, що світить праворуч знизу на майже всю сторінку висувається чорний силует дівчини. Напружено натягнувши довгу красиву шию, вона захоплено кудись поривається вперед. З голови їй буйно-красиве волосся паде на чоло, а решта звисає

на рамена. Контурний портрет, а також заголовний шрифт книжечки виконані “по-нарбутівськи”. Дві кінцеві літери першого слова зменшені під 45-градусним кутом, над якими покладено перші три літери другого слова, також зменшені під тим самим кутом. За тодішнім правописом, Іван Багряний (Полярний) подав літеру “і” замість “и”. Над заголовним шрифтом вказано прізвище автора, а під назвою книжки розташовано виразні букви грубшим шрифтом число новель. Ця графічна робота Багряного вказує на його тенденційні здібності виступати художником». За спогадами сучасників, Багряний захоплювався також шрифтами та графікою.

Не оминув у своєму житті і театральні заклади: для Харківського і Охтирського театрів виконував численні декорації до спектаклів. Драматична історія пов'язана із завісою, що її створив для театру в Охтирці. На ній він, як декор унизу простору, зобразив запорожців-кобзарів. Більша частина угорі — ластівки, що вільно ширяють широчинню неба, а також пшеничні лани та моря. Неважко здогадатися, про що пісня — про козачу вольницю і дорогу Україну. На звороті збереженого ескізу цієї завіси Багряний написав: «Це та завіса, що за неї мене хотіли повісити німці в 1942 р. Зроблено в Охтирському державному театрі. Розмір 10 метрів на 10 метрів» [ПЛ; ф. 172, од. зб. 16].

На 15-й день після написання «Тигролови» у Моршині уже згадуваний його маленький «співавтор» висунув вимогу до автора написати твір і для нього, «і щоб була цікава. Та ще й щоб була з малюнками».

І Багряний виконав цю обіцянку: «Я написав йому окрему книжку. Це була казка „Про лелек та Павлика-мандрівника“. І було це на п'ятнадцятий день моєї ізоляції, моєї втечі від гестапівських мисливців. Пізніше ця казочка друкувалася в „Малих друзях“, ілюстрована Судоморою. А ще згодом вийшла окремою книжкою у „Прометей“, вже ілюстрована самим автором» [4]. Пізніший варіант книжечки він присвятив юній спадкоємиці славного роду Кричевських Катрусі, що згодом також стала відомою мисткинею.

«Казка...» позначена тужливою емігрантською ностальгією за Україною. Із сотень асоціацій, пов'язаних із чужиною/рідною стороною, митець вибудував окремішній світ. Видання щедро ілюстроване: на кожен тематичний міні-блок, одно-, чотири-п'ять- або шестирядковий, припадає по одній ілюстрації, і всього їх налічується 94 одиниці, з них 12 повноторіткові і багатоколірні. Інші ж — монохромні. Це зазвичай контур персонажа, окреслений ритмічними лініями, чим досягається відчуття руху і вільного простору. Тут важливий не лише текст, а й малювальний образ.

У 1960 році в Новому Ульмі (Німеччина) світ побачила інша дитяча книжка письменника «Теле-

⁴ Назвавши Багряного поетом, ідемо проти його волі, висловленій ним у вступі до збірки віршів «Аве Марія». Звертаючись до уявного друга, написав: «Прошу не називай мене поетом, бо це мене жорстоко ображає. Не іменуй мене поетом, друже мій, бо поети нині — це категорія злочинців... слово поет скорочено стало визначати: хамелеон, проститутка, спекулянт, авантюрист, ледар». Або в поемі «Комета»: «Поети-євнухи у наш двадцятий вік! / Звичайно, не усі і не на всій планеті. / Я лиш всього про земляків моїх — / Лише про них — про євнухів-поетів. / Родившись з крилами, не вчилися літати, / Родившись гордими, навчилися плазувати».

⁵ Багряний розробив макети обкладинок своїх книжок «Тигролови», «Сад Гетсиманський», «Огненне коло», «Розгром», «Антон Біда — герой труда», дитячі віршовані книжки «Телефон», «Казка про лелек та Павлика-мандрівника».

фон», написана чотирма роками раніше і ілюстрована самим автором. Здавалося, що це ніби перегук із відомою казкою Корнія Чуковського, написаної ще в 1924 році. Проте у Багряного гумористично-віршована оповідка набагато більша за розміром і змістом, пройнята неповторним національним колоритом, з багатою питомою лексикою, насичена фольклорними образами, як от вовченята-сіроманці, зайчастрибайчик і побігайчик, жирафи вітрогони. І журавлі, які в Україну летіли, «свої крила потюпили», і ногатий струсь (страус), який усього боїться: «вчую й мишки голосок — / тичу голову в пісок», і слоненя, який просить для свого тата дістати трубу, бо «він у власний ніс трубить, / і від того бідний ніс / довжелезний став, як хвіст».

Багатоманітні і численні авторські ілюстрації, створені вправною рукою, увиразнені і адаптовані до дитячого сприймання, не просто доповнюють текст, а й стають невідмінною частиною книжки. Зіткавши фантазійний простір із чудернацьких розмов, Багряний індивідуально-неповторно поєднав вербальне і візуальне. Слід також сказати, що дитячі книжки з авторськими ілюстраціями перевидано в Україні в 2011 році завдяки фінансовому сприянню Фондації ім. Івана Багряного (США).

Політичні плакати і карикатури Багряний почав малювати ще з часів волинського підпілля та УПА, де перебував у відділі пропаганди. А значно пізніше, вже на еміграції він продовжував цю справу, працюючи редактором часопису «Українські вісті». На сторінках газет вміщувалися його злободенні політичні карикатури як мистецький відгук на резонансні події суспільного життя. Графічними засобами він пародював і травестував факт, дійсність, що виступали для нього мистецьким матеріалом. І цей матеріал він доводить до рівня міжнародного узагальнення, наголошуючи на суті. Гостро реагуючи на будь-які диктаторські вияви людиноненависництва в тоталітарному світі, Багряний чітко демонстрував свою позицію і використовував як зброю своє мистецьке перо, чим робив ще один незаперечний внесок у боротьбу проти насилля над народами, над особистістю.

Нервові рвучкі лінії, плями, гротескні постаті, доведення їх дій до абсурду — такою є страшна зброя графіки митця у багатомірності сприйняття політичної арени. Постаті, що виструнчилися у шеренги з шибеницями повішених замість прапорів; із п'ятикутною зіркою на крилі зловісний крук, що клеє в око повстанцеві, який опустив уже додолу знамено з гаслом «Ми хочемо свободи!», а вгорі текст: «КПРС розгортає нещадну боротьбу проти революційних настроїв серед підсоветської молоді. З газет» (1957 р.); і як своєрідне продовження попереднього мистецького сюжету «А Васька слухає та їсть»: чорна пантера із зіркою на лобі і з серпом і молотом на хвості, примруживши від задоволення хижіє око, хлище кров вбитого юнака, поруч якого лежить прапор, а на середньому плані все ті ж шибениці з повішеними, проте на задньому плані в руках повстанців майорять знамена різних країн, і це дає надію на майбутнє — так для суспільства транслюється в малюнкові усвідомлення масштабності ідеологічної катастрофи, що, як свідчить і наше сьогодні, потенційно несе в собі заангажований на тотальне знищення всього навколишнього наш зажерливий схід-

ний сусід, який ще в 50–60-х роках минулого століття й помислити не міг про обмеження своїх кордонів. Або інша графічна робота Багряного, де більш ніж прозорий натяк на агресію росіян в інших країнах. На тлі напівзруйнованого будинку у жалюгідному латаному одязі стоїть босий чоловічок з тонкою паличкою в руках, якою замахнувся на велетня, відправляючи того додому: «руській, хаза!!», а велетень при пагонах, у військових обладунках, обвішаний наганами, шаблями, гранатами, рушницями, з орденами і медалями на грудях, переступаючи через танк, що націлений на нещасного, і ступаючи у калюжу крові, реве: «бей фашиста». А позад грізної постаті літаки, що випускають бомби. У цьому малюнку митець використав прийоми графіки, які вповні передають глибину потворності загарбницьких зазіхань. Це насамперед досягання гротескового ефекту — висунення великої фігури на передній план, використання для цього не лише розмір, а й чорної заливки, що створює різкий контраст з напівпрозорою площиною всього малюнка.

Звичайно ж, оприлюднення у пресі подібного роду карикатур поряд з майстерними публіцистичними статтями створювало ефект бомби, що, розриваючись у свідомості читачів, відлунувала хвилями по всьому світу. І в цьому Багряний є унікальною постаттю в історії.

Відразу по війні Багряний опинився за межами СРСР у таборах Displaced Persons — Ді-Пі, що розміщувалися на території Західної Німеччини. Великий відсоток українців, що склали населення цих таборів, були військовополонені, в'язні концтаборів та ті, хто тікав від утисків більшовицької системи, від розстрілів і виселення до Сибіру. Це були зазвичай митці, політичні діячі, науковці, учасники визвольних змагань, священики. Серед них було чимало тих, хто творив українську культуру, особи з гучними іменами. Після підписання угод в Ялті та Потсдамі США та Великобританія зобов'язувалися вивезти всіх репатрійованих советських громадян на батьківщину. Проте частина людей категорично відмовлялася повернутися туди, де їх чекала невтішна доля, воліючи краще заповідати собі тут на місці смерть. Серед них був і Багряний, який написав статтю «Чому я не хочу вертатись до СРСР?», де розставив логічні акценти політичного підтексту цієї акції.

«Оглядаюся назад і не можу вірити пережитому на власній шкурі... Про це я можу свідчити, свідчити за свою біографію і за долю тих нещасних, що згинули в СРСР так, що і світ про це й досі не знає», — згадуючи моторошне минуле, писав у своїй автобіографії в травні 1952 року з Нью-Йорка Юрій Дивнич (Лавриненко) [Л; ф. 215; од. зб. 43]. Це йому Багряний якось передав теплу і зворушливу записку: «Юрку! Я скучив за тобою. Хочу прочитати тобі п'єсу. А ти не з'являйся» [Л; ф. 215; од. зб. 71].

Повернімося у 1920 рік. Іван закінчує в Охтирці школу імені Т. Шевченка, де під керівництвом директора школи отримує перші навички видавничої і мистецької діяльності: був редактором рукописного журналу «Надія», де ілюстрував вміщені там власні поетичні твори. Згодом рік була технічна профшкола, де готували ливарників, ковалів і слюсарів. Та потяг до малярства переміг — і він навчається у Краснопільській художньо-керамічній школі. Але

теж недовго, бо бракувало засобів на прожиття, тож змушений працювати на донбаських шахтах. І хай не сміють сьогодні говорити новоспечені «сталінці», що там не було українства. Приклад — Іван Багряний, який там належав до антирежимних нелегальних організацій, за що, звісно, був переслідуваний.

Антирадянський настрій виявив він, намалювавши карикатуру на Сталіна, і під час навчання в Київському художньому інституті, яке розпочав у 1926 році. За чотири роки навчання оволодів майстерністю, але до захисту диплому його, звичайно ж, не допустили як неблагонадійного. У стінах художнього інституту ще витав дух експериментаторства, ще звучали імена Нарбута, Кричевських, бойчукістів, Жука, Мурашка, а викладали авангардисти Малевич, Богомазов, Татлін, Пальмов. Але нові стилі й течії в українському мистецтві невдовзі оголошено «шкідливими», і вільний поступ творчості швидко згас на довгі роки, затуманеними соцреалізмом і жорсткими партійними догмами. Але Багряний, спрагло всотуючи таїну фаху, встиг розвинути свої мистецькі уподобання, що безперечно вплинули на його подальші образотворчі і письменницькі твори. До цього періоду йому належать численні портрети рідних та односельців, від стелі до підлоги декорував новозбудовану батькову і братову хату. Як портретист заробляв собі на хліб у скрутні часи. Але з пізнішим арештом Івана ледь не всі його картини зникли у руках причетної до влади братії, відтак пропали портрети Антоніни Зосимової, першої дружини, та сестри Лізи.

Але деякі його картини, особливо численні портрети односельців та малюнки до творів Т. Шевченка, збереглися і до нашого часу. Їх розшукав невтомний дослідник творчості Багряного Олександр Шугай, який написав кілька книжок про цього митця. У музеї в Охтирці міститься також олійна робота Багряного «Охтирський Покровський собор», виконана для заробітку в 1924 році, що зазначено на самій картині, а також підпис «Лозов'ягін». Величаво пливають бані з хрестами; і сам собор, який композиційно трохи розвернутий у бік від глядача, ніби перед ривком застиг серед густої зелені і от-от здійметься в повітря, високо до хмар, кризь які де-не-де просочуються сонячні промені. Здається, що перед нами відчинені двері в іншу реальність, ми на вершинному відчутті — за межами повсякдення і суєтності. Або ще одна робота — портрет Якіма, юнака в гімнастерці, який спокійно сидить за столом, поклавши на нього правицю. Вихрастий чуб спадає на чоло, акцентуючи погляд на обличчі, особливо на карих очах, у глибині яких причалася молодьча задержуватість.

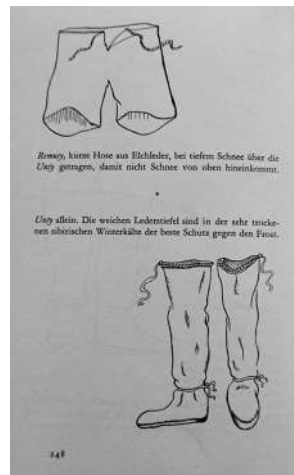
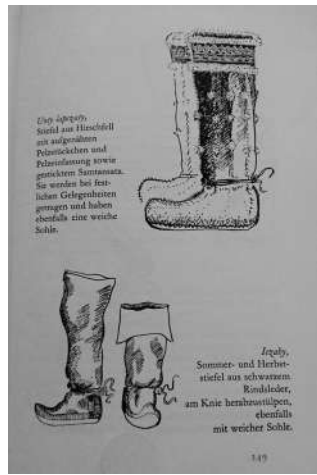
Літуючи в 1929 році серед найближчих йому людей, він не лише вправлявся у малюванні і вів образотворчий гурток, повторюючи своїм учням як кредо — «жодного дня без лінії», а й активно займався літературною творчістю. До журналу «Глобус» надсилав «Комету» — викінчену сатирично-політичну епопею, яка так і не дісталася до місця призначення. Вилучена НКВС, вона пізніше слугуватиме каральним органам одним із обвинувачень в антирадянщині.

Свідомість Багряного просто не могла бути іншою. Ще в 1920 році чотирнадцятилітній парубок став свідком того, як насаджувалася советська ідеологія рабства у вільнолюбній Україні після визвольних змагань УНР⁶. На його очах замордували 92-річного дідуса-пасічника, який нагадував малому «святих Зосима і Саватія, що були намальовані на образку, який висів під старою липою посеред пасіки», а також і дідового сина, Іванового дядька [5; с. 23]. За що ж більшовики розправлялися з такими людьми? «Замучили вони мого діда за те, що він був заможний український селянин (мав 40 десятин землі) й був проти "комуни", а дядька за те, що він був за часів національної визвольної боротьби — в 1917–18 роках — вояком національної армії Української Народної Республіки. За те, що боровся за свободу і незалежність українського народу». Читаючи ці сповнені невимовного болю рядки, цілком усвідомлюєш, що Багряний всотав ще змалечку дух нескореності, дух вольності і ніщо його зупинити не могло. Він не боявся виступити як трибун і в своїх літературних творах, за що тяжко поплатився — майже вісім років таборового ув'язнення.

Входив разом із знаними тепер, а в 30-х роках репресованими Г. Косинкою, В. Підмогильним, Т. Осмачкою, Б. Антоненко-Давидовичем, Б. Тенетою, Я. Савченком, Є. Плужником, Д. Фальківським, М. Івченком, Я. Качурою, до складу літературного об'єднання «Марс», абрєвіатура якого розшифровувалася як «Майстерня революційного слова», але перед цим значився як плужанин. Це одна із сторінок біографії Багряного — його членство у товаристві літераторів «Плуг», про що зазначала Докія Гуменна в книжці «Діти Чумацького шляху». І вона належала до цієї організації, і увів її туди Сергій Пилипенко як голова, надрукувавши у 1930-х її «Листи із степової України», а в «Червоному шляху» — «Ех, Кубань ти, Кубань...». [7, т. 1, с. 270]. Про свою першу зустріч із Багряним вона описала досить стримано: «Це десь тієї осені (1931-го — Л.Д.) прийшов якийсь вихрастий хлопець і сказав, що він зветься Іван Багряний, член «Плуга», а що «Багряний» — це його літературний псевдонім, справжнє ж прізвище — Лозов'яга. Я такого ще не чула, але якщо він — член «Плуга», то цим самим ми ка би до одної літературної родини належимо». А далі перед нами вимальовується портрет: «Щось у ньому є невловно подібне до Сави Божка. Оця, може, самозвеличувальна поза? Чи, може, що обидва вони русяві, з біляво-золотистим чубом, кулястим чолом та упертим рисунком носа в профіль? Тільки у Багряного кінські зуби, як сміється, а як не сміється, то товсті губи. Крім того, він уже тоді покахикував» [7, т. 1, с. 270–271].

Зі своїм тонким баченням і гострою прямою Гуменна, портрет якої Багряний також зробив, лише іншими засобами — малярськими, спостерегла два стилі тодішньої людської поведінки, і знову ж таки дісталася і Багряному: «київський стиль — саркастична усмішка, класична у Косинки... то харківська — оця бундючна поза «великої особистості», «незаперечного генія», поруч якого меркнуть усі інші зорі». Але тут же вона трохи знижує свій безапеля-

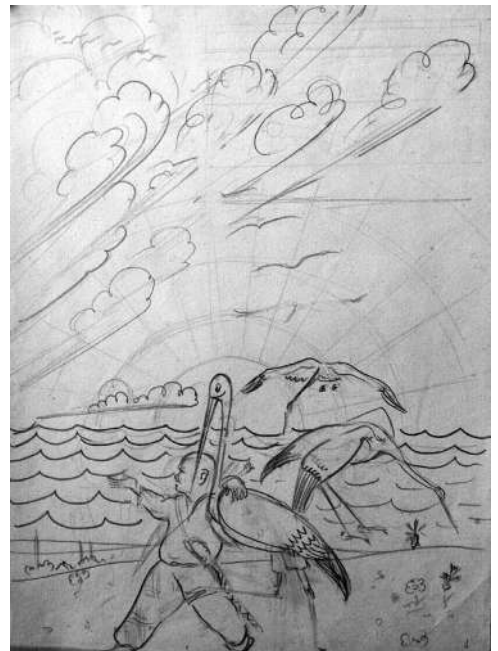
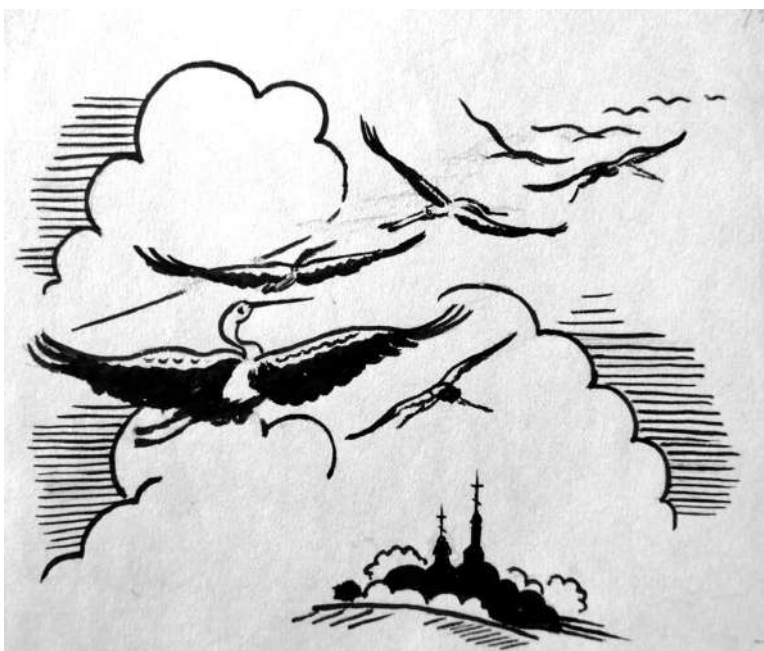
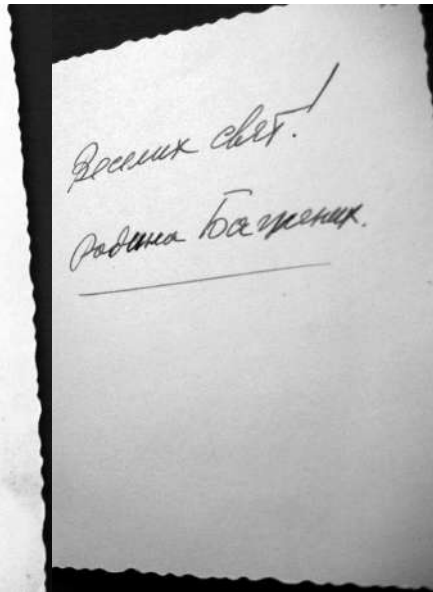
⁶ Чомусь І. Багряний помилився, пишучи в 1946 р. в статті «Чому я не хочу вертатись до СРСР?», що у 1920 р. йому було 10 років, адже народжений він 1906 р.: «Я був ще малим 10-річним хлопцем, як більшовики вдерлися в мою свідомість кривавим кошмаром, виступаючи як кати мого народу. Це було 1920 року. Я жив тоді в дідуса на селі, на пасіці».

1. Пам'ятна монета «Іван Багряний».
2. Обкладинка роману «Тигролови» в авторському виконанні (ІЛ; ф. 172; од. зб. 16).
3. Обкладинка роману «Тигролови» в німецькому перекладі.
4. Разом з малюнками Багряний подає і свій коментар для необізнаного читача: «Унти з рейтузами (верхня частина). Зимові мисливські чоботи із білої натуральної справжньої шкіри на м'якій підшві. Під низ можна носити хутрові гольфи».
5. Коментар Багряного: «Унти лапчасті 1. Чоботи з оленього хутра, оздоблені зверху хутряною опушкою, орнаментом зі шматочків іншого хутра та візерунками із оксамиту. Їх взували на всілякі святкові події. Вони також мають м'яку підшви».
6. Літні та осінні чоботи, виготовлені з чорної яловичої шкіри, закачуються на колінах. Так само із м'якою підшвою».
7. Коментар Багряного: «1. Рейтузи, короткі штани з лосиної шкіри, у разі глибокого снігу одягалися на унти, щоб сніг не потрапляв усередину. 2. Унти окремо. М'які шкіряні чоботи для сухих сибірських морозів, які захищають від морозу».
8. Коментар Багряного: «Папаха (шарф) і пальто із хутра косулі. Зимовий одяг на кожен день, не тільки для полювання».
9. Обкладинки збірника «Золотий бумеранг» в авторському виконанні (ІЛ; ф. 172; од. зб. 16).

Frohe Weihnachten
und ein glückliches neues Jahr

10, 11. Графічні малюнки І. Багряного (ЛІ; ф. 172; од. зб. 16).

12. Завіса сцени в Охтирському державному театрі (ЛІ; ф. 172; од. зб. 16).

13. Вітальна листівка родині Костюків до Нью-Йорка [19.07.1961]. Німеччина. Автограф (ЛІ; ф. 172; од. зб. 18).

14, 15, 16. Обкладинка та деякі із численних малюнків І. Багряного до книжки для дітей «Казка про лелека та Павлика-мандрівника».

17. «Охтирський Покровський собор». Полотно, олія. 1924.

18. Обкладинка до книжки для дітей «Телефон».

19–28. мПолітична сатира І. Багрянного, що друкувалася на сторінках газет.

ційний тон відносно Багряного і визнає, що він був «приятельський, в той же прихід уже читав свої вірші і чекав моєї думки про них. Дуже багато і цікаво розповідав про себе, з гумором, пересякнутим лірично-задушевними нотками, глухуватим тембром голосу... він у всьому вмів знаходити комічний бік і відразу веселився, збираючи навколо очей гармонійку зморщок та показуючи свої великі зуби і заражаючи сміхом слухачів... З нього так і перла відсутність догматичности, суконно-вірнопідданих, комсомольсько-стандартних висловлювань, а навпаки — наплювательське ставлення до зобов'язуючих законів влади... всі його розмови дихали невловною опозиційністю, хоч ми говорили тільки на літературні теми та про літераторів».

Пізніше, у листах до Ю. Лавріненка, вона раз у раз саркастично відгукується про Багряного, ніби не може йому вибачити лідерство в українському еміграційному оточенні, і безапеляційно заявляє: «Бажаю в другій половині ХХ століття видихатися чергове забивання об тверду землю, що виявилася назвою „багряніада“... Він ще терпить (і навіть потребує), коли ним захоплюються, хвалять та носяться з ним, догоджають: одним словом, грають підрядну роллю при вельможі, святині» [Л; ф. 215; од. зб. 120].

З кінця вересня 1945-го Багряний, уже за кордоном, опиняється у складі ініціативної групи українських письменників і критиків, які створили на еміграції письменницьку організацію, назвавши її «Мистецький український рух» — МУР, об'єднання, «відкриті для всіх діячів слова, пензля, сцени». Разом з ним там були В. Домонтович (Віктор Петров), Юрій Косач, Юрій Шерех, Леонід Полтава, Іван Майстренко, які склали Декларацію, проголосивши намір «змагати до вершин справжнього і поважного мистецтва». Своє невдоволення діями письменника Гуменна виявляла і тут, про що зазначила тому ж адресатові: «Я колись, ото розвоювавшись із Муром, спеціально через нього послала свої зауваги, де прямо казала, що Б. сів на в-ві і нікого більше не допускає» [Л; ф. 215; од. зб. 120]. Можна лише уявляти, які пристрасті розгоралися, і чий почуття були зачеплені. Та попри все перший МУРівський альманах вийшов у видавництві «Прометей» у Новому Ульмі, де були також надруковані у започаткованій серії «Мала бібліотека МУРу» твори Івана Багряного «Золотий бумеранг. Збірка вибраних поезій за 20 років» та «Тигролови». Збірка «Золотий бумеранг» має свою історію. Вона була підготовлена ще в Україні, але її не допустили до друку і було загублено навіть сам рукопис. Вже на еміграції Багряний по пам'яті відновлював ці вірші. А в 1954-му на нараді в Українському літературно-мистецькому клубі у США ухвалено створити ще одну письменницьку організацію «ОУП „Слово“», і серед засновників був також Багряний.

Багряний мав незаперечний успіх у читачів, він без перебільшення був культовим письменником, якого висували на Нобелівську премію, яку мав усі шанси отримати. Проте цього не відбулося через ранню смерть митця. Ще за його життя він друкувався у багатьох країнах, таких як Англія, Німеччина, Голландія, Австралія, США. Майже через 30 років по смерті митця Україна врешті поцінувала його звитягу: в 1992 році йому присуджено Державну премію України ім. Т. Шевченка.

Блискучий оратор, Багряний і в публіцистиці

справляв вплив на читачів. Ним захоплювалися, його ледь не обожнювали, його підносили в ранг небожителів. Він купався у славі, що її плекали його прихильники і одоратори. Він з легкістю прихилив до себе людей, що слухали його промови, ставали під його знамена, співали його «Вставай, народе» та «Марш української молоді». Ті, хто пам'ятав ще його виступи, на яких звучали і поезії в авторському виконанні, згадували про струмування енергії великого оптимізму й віри в перемогу, що надихало. Його публіцистичне перо було майстерним і переконливим, а слова, мов громовиці, метали блискавки метафор, рясніли паралелями, пекли яскравими фактами. Тож недаремно про нього з великим піететом відгукувався все той же Юрій Лавріненко, саме в період, коли під псевдонімом Юрій Дивнич (дівоче прізвище його матері) друкував свої виступи «в циклі тем „Українська інтелігенція в боротьбі за духове самоздійснення“» [8, с. 283]. В автобіографічному інтерв'ю до свого 75-ліття на сторінках «Нових Днів» він зазначив, що саме Іван Багряний ініціював те, щоб усні промови Лавріненка стали доступними широкій громаді читачів, які він: «...опублікував під заохотою незабутнього трибуна свободи і гідності підсоветської людини Івана Багряного, керівника УРДП і її газети “Українські вісті”, в числах за роки 1947–1948» (8, с. 283). Отож саме «підсоветській людині», травмованій більшовицьким режимом особистості спрямовував свій полемічний запитал Багряний, виступаючи за її свободу і гідність.

А ще Лавріненко на сторінках часопису «Листи до приятелів» (1964, кн. 11–12, с. 45) із сумом згадав про Багряного у ряду втрачених українських талантів: «Найсвіжіші втрати нагадують давніші, і встає перед очима сучасна невимовна трагедія і беззахисність нашої культури... На еміграції ряд подібних утрат почав Тодосій Осьмачка... Згорів Багряний... Українська поезія іде проти чорного вітру і... проходить».

Мар'ян Дальний (Горгота) — відомий у Канаді громадсько-політичний діяч і журналіст, опублікував своє листування з Іваном Багряним. Там часто йдеться про партійну діяльність, що є справою майбутніх політологів та істориків. Там йдеться лише про літературні питання, про які мовиться в листах. І знову ж таки — тут не оминалися і суперлативи на адресу Багряного. «Дорогий Іван Павлович! Адресуючи цей лист на санаторій, не можу не сказати: Ви знаєте, що Ви потрібні нам, потрібні всьому нашому народові. Хай факт цей скріплює Ваші сили і Ваше здоров'я, бо в них наша сила і запорука нашого визволення», — писав Дальний в липні 1954-го, стурбований погіршенням загального стану здоров'я Багряного [8, с. 473].

Отак не мало й не багато: Багряний — запорука визволення народу. А вже в серпні цього року Дальний одержує листа від Багряного, де той вибачався за затримку з відповіддю, оскільки «в ті дні я був вибув з строю й оце тільки тепер можу щось робити» (там само). У листопаді Багряний уже сповнений сил і бадьорості та пише про перипетії щодо створення Маршу української молоді: «Адже ж ми цього не мали триста років! Хіба не так? Більше, ми цього не мали протягом усієї нашої історії (якщо не рахувати комсомольських маршів і гімну та отих „бандерівських“ пісень на советські мотиви). А не мали

тому, що створити це, вставити душу, це не така проста річ. І жодному тріпачеві розполітизованому це не під силу» [8, с. 475]. У цих словах відчутно емоційну напругу людини, яка до останку віддає всі свої поривання на громадську справу, забарвлену патріотичними почуттями. І таким Багрянний був у всьому — в політичній діяльності, у письменстві, у малярстві. Про що б він не писав, що б він не малював, в його серці, в його думках була Україна. І це не був пафос чи хизування, це не були декларативні форми — це було саме життя Багряного. І в цьому досяг найвищих регістрів патріотичного духу.

Іван Дзюба зазначив у публікації до газети «День», що «в еміграції у ФРН Іван Багрянний розгорнув активну політичну та організаторську діяльність, спрямовану на консолідацію українських патріотичних сил, на вироблення реалістичної й демократичної політико-ідеологічної платформи, — і це знайшло відбиття в його рясній публіцистичній, журналістській продукції. Разом із Г. Костоюком, С. Підгайним та іншими Багрянний створив Українську революційно-демократичну партію (УРДП), яку очолював від 1948 року і до своєї смерті 1963 року, та був ініціатором створення Об'єднання демократичної української молоді (ОДУМ)» [13].

Широка натура, Багрянний не зберігав своїх творів, не укладав бібліографічних списків. Писав: «...я не зберіг і не зберігаю жодного рукопису, порозкидавши геть їх по всьому світі, погубив, повикидав, а то й просто попалив, як прикладом, роман «Люба» (і то тільки тому, що розсердився на героїв цього роману, діячів партизанського резистансу, колишніх моїх друзів, а пізніше — замотелечених героїв “таборових держав”, моїх запеклих ворогів. Буває і таке!)»

За якимось каноном літературної долі Багряного, якщо завершувався якийсь етап у його житті, він відразу ж намагався осмислити його в слові. Саме цей процес переосмислення в слові і давало, здавалося б, йому можливість виживання, давало йому можливість змиритися з тим, що відбувалося.

Говорячи про Багряного, неможливо охопити всі сфери його діяльності. Невтомний життєлюб, він заряджав енергією навколишніх, випромінював доброту і віру в людину. Вражає навіть не це, а те, що Багрянний крізь усі лихоліття своєї долі зміг не втратити найголовнішого — оптимізму і твердості духу. Певно, він досяг вершин духовної зрілості, що дається небагатьом, розкриваючи в людині екстраординарні здібності. Бо як пояснити феномен Багряного як непересічної особистості. Його продовжували цькувати і в еміграції: знаходилися такі недобророзичливіці. Це вони писали пасквілі на нього, поширювали наклепи і навіть опублікували в 1961 році некролог у газеті, і це за два роки до реальної смерті. Про письменників на еміграції Лавріненко

писав Самчукові, що вони «Не шанують один одного, не мають інстинкту корпоративно-цехової організованості, впадають в анархічне самодурство» [12, с. 339]. Будучи тяжко хворим, майже не піднімаючись з ліжка і переживши кілька операцій (поневір'яння митця по тюрмах і засланнях далися взнаки — отримав важку хворобу легень, туберкульоз горла, діабет), Багрянний невтомно працював — і в літературі, і в малярстві, і в громадсько-політичному житті. Про свій фізичний стан звірявся лише найкращим і вірним друзям. У листі до Нитченка, виправдовуючись, що не пише часто таких листів, якби то хотілося, з сумом констатував: «зробив за цей час пару більших літературних речей. Але якби Ви знали, як я пишу, як я працюю. Я пишу, друже мій, лежачи. Ставлять мені до ліжка столик, машинку для писання і — працюю чоловіче. Це дуже невігідна позиція, скажу я Вам. І після такого писання людина відчувається як по тяжкій молотьбі. Але — немає ради. Я не боюсь смерті, але я боюсь умерти, не виконавши бодай частину тих задумів, що їх носив роками в серці. І тому — в частині літературної праці — я дуже роботящий. Бо маю отой негасимий внутрішній стимул, що жене людину вперед навіть в такому лежачому стані, зовсім, як бачите, невігідному для стремління вперед. Гірше справа з листуванням. Бо листування — це найтяжчий жанр. Уявіть собі. В літературі (в мистецтві) можна відірватися від сьогоденського життя і від нього не залежати. А в листуванні від життя не відірвешся» [ЛІ; ф. 172; од. зб. 17].

Поховано Багряного у баварській землі на лівому березі Дунаю. Він знайшов спочинок на кладовищі, що навпроти греко-католицької церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Новому Ульмі, серед українців-емігрантів, які все життя прагнули повернутися у вільну Україну, але так і не змогли. У 1955 році Улас Самчук у листі до Лавріненка окреслив своє бачення підневільної України: «Чого Ви в Нью Йорку, а не в Києві? Там же народ? Революція? Чехарда пануючих суб'єктів. Колективізація» [12, с. 333].

Висновки. Постать І. Багряного настільки багатогранна, а його діяльність настільки різножанрова, що неможливо у скutih жанрових межах означити всю його мистецьку діяльність, яку розглядати поза літературними і публіцистичними творами та поза його автобіографічними матеріалами й епістолярієм немає рації. Тож багато що лишилося «за кадром». Проте слушною видається думка, що митці, які досконало володіють і словом, і пензлем, творять особливо. Їх звукова палітра у літературознавчому вимірі радше нагадує образотворче полотно зі своїми законами перспективи і колористики, тоді як малярський твір — чи то олійний, чи то графічний, вкладається в зовсім інші інтерпретаційні схеми: в них бринить насамперед слово.

Література

1. Архів Івана Багряного // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України / Ф. 172 (Далі в тексті вказуватимемо: ЛІ; ф.; од. зб.)
2. Архів Юрія Лавріненка // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України / Ф. 215 (Далі в тексті вказуватимемо: ЛІ; ф.; од. зб.)
3. Багрянний І. Казка про лелек та Павлика-Мандрівника. Подарунок маленьким. Обкладинка і малюнки автора. К.: Смолоскип, 2011. 48 с.: іл.
4. Багрянний І. Народження книги // Українські вісті, січень 1956, ч. 1, 2.

5. Багрянний Іван. Публіцистика: Доповіді, статті, памфлети, рефлексії, есе /упор. О. Коновал. К.: Смолоскип, 2006. 2-ге вид. 856 с.
6. Багрянний І. Телефон. Подарунок маленьким. Обкладинка і малюнки автора. К.: Смолоскип, 2011. 48 с.: іл.
7. Гуменна Докія. Дар Евдотеї: У 2-х т. Торонто: Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1999.
8. Дальний Мар'ян (Горгота). Вибране: Люди-Події-Коментарі. К.: Києво-Могилянська академія, 2007. 563 с.
9. Іван Багрянний: нове й маловідоме. Есе, документи, листи, спогади, нотатки, факти: У 2-х т. К.: Смолоскип, 2013, 2015.
10. Із листування Юрія Лавріненка та Уласа Самчука (1948–1980) / Вст. ст., підготовка тексту, коментарі Світлани Луцій // Спадщина: літературне джерелознавство, текстологія / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. К.: ПЦ «Фоліант», 2006. Т. 2. 400 с.
11. Лопата П. Письменник з пензлем в руці. URL: <https://www.newpathway.ca/> (дата звернення 27.06.2019).
12. Спадщина. Літературне джерелознавство, текстологія / Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Т. 2. К.: ПЦ «Фоліант», 2006. 400 с.
13. Дзюба І. «Бронебійна публіцистика». Іван Багрянний. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/bronebijna-publiczistika-ivan-bagryaniij.html> (дата звернення 28.06.2019).

References

1. Arxiv Ivana Bagryanogo // Viddil rukopysnyx fondiv i tekstologiyi Instytutu literatury im. T. Shevchenka NAN Ukrayiny / F. 172 (Dali v teksti vказувatymemo: IL; f; od. zb.)
2. Arxiv Yuriya Lavrinenka // Viddil rukopysnyx fondiv i tekstologiyi Instytutu literatury im. T. Shevchenka NAN Ukrayiny / F. 215 (Dali v teksti vказувatymemo: IL; f; od. zb.)
3. Bagryanyj I. Kazka pro lelek ta Pavlyka-Mandrivnyka. Podarunok malenkym. Obkladynka i malyunky avtora. K.: Smoloskyp, 2011. 48 s.: il.
4. Bagryanyj I. Narodzhennya knygy // Ukrayinski visti, sichen 1956, ch. 1, 2.
5. Bagryanyj Ivan. Publicystyka: Dopovidi, statti, pamflety, refleksiyyi, ese /upor. O. Konoval. K.: Smoloskyp, 2006. 2-ge vyd. 856 s.
6. Bagryanyj I. Telefon. Podarunok malenkym. Obkladynka i malyunky avtora. K.: Smoloskyp, 2011. 48 s.: il.
7. Gumenna Dokiya. Dar Evdoteyi: U 2-x t. Toronto: Ukrayinske vydavnyctvo «Smoloskyp» im. V. Symonenka, 1999.
8. alnyj Mar'yan (Gorgota). Vybrane: Lyudy-Podiyi-Komentari. K.: Kyuevo-Mogylyanska akademiya, 2007. 563 s.
9. Ivan Bagryanyj: nove j malovidome. Ese, dokumenty, lysty, spogady, notatky, fakty: U 2-x t. K.: Smoloskyp, 2013, 2015.
10. Iz lystuvannya Yuriya Lavrinenka ta Ulasa Samchuka (1948–1980) / Vst. st., pidgotovka tekstu, komentari Svitlany Lushhij // Spadshhyna: literaturne dzhereloznavstvo, tekstologiya / Instytut literatury im. T. G. Shevchenka NAN Ukrayiny. K.: PCz «Foliant», 2006. T. 2. 400 s.
11. Lopata Pavlo. Pysmennyk z penzlem v ruci [Elektronnyj resurs: <https://www.newpathway.ca/>]
12. Spadshhyna. Literaturne dzhereloznavstvo, tekstologiya / Instytut literatury im. T. Shevchenka NAN Ukrayiny. T. 2. K.: PCz «Foliant», 2006. 400 s.

Дрофань Л.

Іван Багрянний — художник слова и кисти

Іван Багрянний — претендент на Нобелівську премію, автор сенсаційних романів «Сад Гетсиманський», написаний о советських лагерьх задолго до Солженицьна, и «Тигроловы», который был в западном мире настоящим бестселлером и печатался во многих странах миллионными тиражами, — является уникальной многогранной фигурой в истории не только украинской, но и мировой культуры. Писатель, художник, политик, общественный деятель, вокруг которого группировались разные по своим убеждениям силы — так можно охарактеризовать этого человека. Получив признание за рубежом, он долгие годы не был известен в Украине, и только почти через тридцать лет после смерти получил настоящее признание на родине: ему была присуждена Государственная премия Украины им. Т. Шевченко. О его литературном творчестве, куда входят художественные и публицистические произведения, написано множество научно-популярных и монографических исследований, защищены диссертации. Однако художественная деятельность его все еще остается «в тени», мало изучены пути становления Багряного как художника. Ввести произведения изобразительного искусства Багряного в его литературную канву, используя для этого оригинальные рисунки из различных фондов, а также ряд малоизвестных материалов, включая эпистолярный, и является целью данной статьи. Исследованы истоки художественного таланта Багряного. Проанализированы его пейзажи, портреты, иллюстрации к собственным произведениям, политическая сатира. Осмыслена особенность техники разных по жанру рисунков, графических работ и работ маслом. Определена палитра словесных красок, использованных в литературном творчестве, в частности в поэзии.

Ключевые слова: литературно-художественная деятельность Ивана Багряного, книжная иллюстрация, политическая сатира, публицистика.

Drofan L.

Ivan Bagriany — a painter of words and brush

Ivan Bagryany — a contender for the Nobel Prize, the author of the sensational novels “The Garden of Het-simansky”, written about the Soviet camps long before Alexander Solzhenitsyn, and the “Tigrolovs”, which was a real bestseller in the Western world and printed in many countries in millions of copies, is a unique multi-faceted figure in the history of not only Ukrainian, but also world culture. A writer, artist, politician, public figure, around whom forces of different convictions were grouped — this can be described as this person.

Having received recognition abroad, he was not known in Ukraine for many years, and only almost thirty years after his death received real recognition at home: he was awarded the State Prize of Ukraine named after him. T. Shevchenko. A lot of popular science and monographic studies have been written about his literary work, which includes fiction and journalistic works, dissertations are protected. However, his artistic activity still remains “in the shadow”, the ways of becoming Bagryany as an artist have been little studied. To introduce works of Bagryany’s fine art into his literary canvas, using original drawings from various funds, as well as a number of little-known materials, including the epistolary, is the purpose of this article.

The sources of artistic talent Bagryany. His landscapes, portraits, illustrations for his own works, political satire are analyzed. The feature of the technique of drawings, graphic works and oil works of different genres is understood. The palette of verbal colors used in literary creation, in particular in poetry, is defined.

Keywords: literary and artistic activity of Ivan Bagryany, book illustration, political satire, journalism.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2019